

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדַּת יָמִים HEMDAT YAMIM

תולדות תשע"א

פרשת שבוע

"מִחַר חֶדְשׁ" – אִז מֵה?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בשבת הקרובה נקרא את הפטרת "מִחַר חֶדְשׁ".

נצל הזדמנות זו כדי לעיין באישיותו המופתית ובמידותיו התרומיות של יונתן בן שאול.

בסוף מסכת מנחות מובא: "תניא, אמר ר' יהושע בן פרחיה: בתחלה כל האומר עלה לה (לנשיאות), אני כופתו ונותן לפני הארי, עתה כל האומר לי לירד ממנה, אני מטיל עליו קומקום של חמין, שהרי שאול ברח ממנה, וכשעלה בקש להרוג את דוד" (דף קט ע"ב).

רבי יהושע בן פרחיה ששימש בנשיאות מלמד אותנו עד כמה קשה לוותר על מעמד ותפקיד ציבורי. יונתן בן שאול בניגוד לאביו, ויתר על מעמדו כירש העצר וכמנהיג הבא של עם ישראל.

גדולת נפשו של יונתן באה לידי ביטוי מעשי מיד אחרי נצחונו של דוד על גלית הפלשתי והתשועה הגדולה שהביא לעם ישראל. הכתוב מתאר זאת כך:

"וַיִּכְרַת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאֵהְבָתוֹ אוֹתוֹ כִּנְפָשׁוֹ: וַיִּתְּפֹשֵׁט יְהוֹנָתָן אֶת הַמַּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתְּנֵהוּ לְדָוִד וּמַדְיוֹ וְעַד חַרְבּוֹ וְעַד קִשְׁתּוֹ וְעַד חַגְרוֹ" (שמו"א י"ח ג-ד).

העברת המעיל מיונתן לדוד משמעות אחת לה, ויתור על מעמדו הרשמי. כך מוכח מקריעת כנף המעיל במעמד ההדחה של שאול. וז"ל הכתוב:

"וַיֹּאמֶר שְׂמוּאֵל אֵל שְׂאוּל לֹא אָשׁוּב עִמָּךְ כִּי מֵאֲסִתָּה אֶת דְּבַר יְקִיָּקָה וַיִּמְאַסְךָ יְקִיָּקָה מֵהֵיזֶה מִלְּךְ עַל יִשְׂרָאֵל: וַיִּסָּב שְׂמוּאֵל לְלֶכֶת וַיַּחֲזֵק בְּכַנְף מַעִילוֹ וַיִּקְרַע: וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׂמוּאֵל קְרַע יְקִיָּקָה אֶת מִמְלַכּוֹת יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיָךְ הַיּוֹם וַיִּתְּנָה לְרַעַד הַטּוֹב מִמֶּנִּי" (שם, ט"ו כו-כח).

כך גם מוכח מכריתת כנף מעילו של שאול בידי דוד במערה (שם, כ"ד ד). העברת הנשק החגור והמדים פירושה גם היא העברת המנהיגות הצבאית, שהיא תפקידו של המלך אל דוד (שם, ח' כ). פירוט של הברית שנכרתה ביניהם מפורשת בהמשך הספר:

"וַאֲתָה תִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְאַנְכִי אֶהְיֶה לְךָ לְמִשְׁנָה" (שם, כ"ג כז).

בעקבות פירוש ששמעתי ממו"ר הרב יהושע בכרך זצ"ל, נפרש על רקע זה גם את פסוקי הפתיחה להפטרה:

"וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוֹנָתָן מִחַר חֶדְשׁ וַנִּפְקְדֶתָּ כִּי יִפְקַד מוֹשֶׁבֶד: וַיִּשְׁלַחְתָּ תַרְדֵּד מֵאֵד וּבָאתָ אֶל הַמְּקוֹם... (שם, כ' יח-יט).

"מִחַר חֶדְשׁ" פירושו מחר ראש חדש, מחר המולד של החודש הבא, מחר תראה שוב הלבנה. מלכות בית דוד נמשלה ללבנה (עיינו ברש"י ראש השנה כה ע"ב ד"ה דוד). אם כן, משמעות דברי יונתן הם - המחר שייך לך, אתה תהיה המלך הבא, בקרוב.

נבאר את הביטויים אחד לאחד. "וַנִּפְקְדֶתָּ כִּי יִפְקַד מוֹשֶׁבֶד" - מלשון מינוי ותפקיד, השלטון יופקד בידך, אתה תמונה לתפקיד ואתה תשב על כס-מושב המלכות.

"וַיִּשְׁלַחְתָּ" - גם ביטוי זה משמעותו שלטון והנהגה צבאית כמו בפסוק "וַיִּשְׁלַחְם עַל כְּלוֹ" (שמות י"ד ז). "תַרְדֵּד מֵאֵד" - שלטונך יהיה חזק כמו בפסוק: "וַיִּכְבְּשֶׁה וַיְרַדּוּ בְּדַגַּת הַיָּם... (בראשית א' כח).

"וּבָאתָ אֶל הַמְּקוֹם" - לאחר שיונתן מנבא על מלכות דוד הוא חוזה גם את בנין בית המקדש על ידי בית המלכות שלו. ביטוי זה מקורו בספר דברים, בפרשיה העוסקת בבנין בית המקדש. וז"ל הכתוב:

"כִּי אִם אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְקִיָּקָה אֶלְהֵיכֶם מִכָּל שְׁבֵטֵיכֶם לְשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שֶׁם לְשָׁכְנוֹ תִדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה"

(דברים י"ב ה).

הבה נתפלל כי בקרוב נזכה למנהיגים שכאלה,
המציבים את טובת הכלל לפני טובתם הפרטית.

לע"נ
רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לע"נ
הרב אשר וסרטייל ז"ל
נלב"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH

3 Chiya St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר

רח' חייא 3 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת משפט "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם"

פיטורי מורה – חלק ב'

הרב משה ארנר

המקרה

לאחר שתי שנות עבודה, פוטר חיים מהוראה בישיבה "שמחת התורה". בגיליון הקודם, קבענו, שבמקרה המדובר היתה לישיבת "שמחת התורה" סמכות עקרונית לפיטורי חיים: לא הייתה לחיים קביעות ובנוסף, חיים לא נהג על פי הדרך החינוכית והמקצועית שהתווה ראש הישיבה, וזו עילה לפיטורין.

בגיליון זה נתייחס להליך הפיטורין.

חיים קיבל מכתב פיטורין במהלך חודש מאי כחלק מנוהל לפיטורי כל המורים שאינם קבועים. לטענתו, לאחר מכן נאמרו לו דברים מהם משמע שימשיך ללמד בשנה הבאה. מנהג המדינה הוא, שפיטורי מורה, יעשו עד ה-31 למאי¹. בנדון דידן ניתן מכתב פיטורין בזמנו, אך יש מחלוקת האם בוטל: לטענת חיים – אמר לו ראש הישיבה דברים שעולה מהם שילמד בשנה הבאה.

לצערנו, המקובל במוסדות חינוכיים, שמעמדם של מורים שאינם קבועים אינו ברור עד תחילת שנת הלימודים, עת נקבע הצוות באופן סופי.

במקרה שנאמר לר"ם בעל פה, כי ילמד בשנה הבאה, לא ניתן להתנער מאמירה זו, וזאת על בסיס מספר שיקולים הלכתיים: ראשית, על פי ההלכה, אם לאחר האמירה יש הכנה לתחילת העבודה של השנה הבאה, קניין הפועל חל מדין תחילת עבודה². בנוסף, על פי מנהג המדינה, ניתן לכרות חוזה בעל פה. על פי זה, יש מקום לומר שלהתחייבות בעל פה, יש תוקף של סיטומתא³. יסוד אחר לחיוב הוא שהאמירה מחייבת מדינת דגרמי. השו"ע⁴ פוסק שכאשר בעל הבית מסכם עם פועל שיעבוד אצלו, אם בזמן שסיכם איתו יכול היה למצא עבודה ולאחר מכן בעל הבית חוזר בו, לפני התחלת העבודה, והוא כבר אינו יכול למצא עבודה, בעל הבית מחוייב לשלם לו שכרו כפועל בטל.

בין האירוע ממנו טוען חיים שמשמע היה ממנו שהוא ממשיך את עבודתו, לבין הפיטורין הסופיים עבר למעלה מחודש. במהלך חודש זה אילו ידע התובע שהוא צריך למצא עבודה יתכן והיה מוצא עבודה, ואילו עתה לאחר שהסתיימה שנת הלימודים יש קושי גדול יותר למצא עבודה.

בענייננו, יש הכחשה בין הצדדים האם אכן אמר ראש הישיבה לחיים דברים מהם נכון היה להבין שהוא משיך ללמד בשנה הבאה. כיון שיש הכחשה בטענות לגבי חידוש העסקת התובע, היה מקום לחייב את הנתבע שבועת היסת, שלא נאמר על ידו שהתובע יועסק בשנה הבאה.

מנהג בתי הדין שלא לממש את חיוב השבועה ומפשרים בין התובע לנתבע. נוסף את דברי הרא"ש⁵ שהובאו להלכה בשו"ע: כל זה סברתי והארכתי, להודיע שאין כח ורשות להוציא את הדין חלוק מתחת ידו, **שצריך לגמור ולהשלים את הדין כדי להטיל שלום בעולם. ולכן נתנו חכמים רשות לדיין לפסוק לפי ראות עיניו, במקום שאין הדבר יכול להתברר בראיות ובעדיות, פעמים באומד הדעת, ופעמים כמו שיראה הדיין בלא טעם ובלא ראיה ובלא אומד הדעת, ופעמים על דרך פשרה.**

המצב בו יוצרים ערפול לגבי המשך העסקה הוא לא הגון. מחד – המורה מרגיש מחויבות למוסד בו הוא עובד, וגם נוטה להשלות עצמו שימשיך לעבוד שם. כך אינו מחפש עבודה וזהו המצב שכל כולו לטובת המוסד. בית הדין מציע לעיין מחדש בנוהלי הפיטורין, ולאמץ מסגרת כזו שהדברים יהיו ברורים לשני הצדדים, על מנת שכל צד יוכל להכין עצמו כדבעי לקראת השנה הבאה. זו המטרה של התאריך שנקבע להודעה על פיטורי מורה. על רקע המחלוקת העובדתית והצדדים ההלכתיים שלעיל, ולאור הנוהל הפגום בו משמש הערפול כנגד המורה ולטובת הישיבה, ראוי לחייב את הישיבה תשלום חלקי בתורת פשרה.

פסק הדין

עקרונית, לנתבע סמכות לפטר את התובע הן לפי דין תורה והן לפי מנהג המדינה. בית הדין מחייב את הישיבה בתשלום השווה לסך של **שני חודשי עבודה**, מלבד דמי הפיצויים עבור שנתיים.

שו"ת רדב"ז חלק א סימן רעח

שאלת ממני אודיעך דעתי במי שאמר לחבירו שיהיה בעל ברית שלו כלומר שישב על הכסא להחזיק בתינוק בשעה שמלין אותו ועתה חוזר בו ורוצה ליתנו לאחר.

תשובה לא פירשת אם הוא קודם שנולד הולד או לא. אם הוא קודם שנולד הדבר ברור שיכול לחזור בו דלא עדיף מקנין דקיי"ל אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. אבל אחר שנולד הולד אין יכול ליתנו לאחר לפי שכבר נהגו כל ישראל שמקנים זאת המצוה ע"י דבור בעלמא וכבר ידעת כי המנהג עיקר גדול בכל כיוצא בדברים אלו ראיה מהא דאמרין במציעא האי סיתומא /סיטומתא/ פי' רושם שרושמין בחביות קניא ובאתרא דקניא ממש קניא. הא קמן דאע"ג דלא קנה בא' שדרכי הקנין קנה מפני המנהג הכא נמי הואיל וכן הוא המנהג צריך לקיים דשארית ישראל לא יעשו עולה וגוי ומינה נמי דהמנהג הוא מה שאינו קנין לעשותו קנין מפני המנהג אבל בדבר שאין מועיל הקנין כגון דבר שלא בא לעולם לא מצינו שיועיל המנהג וכן ראיתי כתוב בשם רבינו יחיאל ז"ל.

1 ראו: ראה עב 002019/04; טעם הקביעה של תאריך זה הוא, שיש לתת למורה את האפשרות לחפש עבודה, והחודש האחרון לשנת הלימודים הוא התקופה המתאימה ביותר למטרה זו.
2 עיין תוסי' בב"מ צד ע"א ד"ה פרה
3 הדבר תלוי במחלוקת ראשונים – ראה שו"ת רדב"ז חלק א', רע"ח; לעומת שו"ת הרא"ש כלל יב, ג.
4 חו"מ שלג, א-ב, וראה סמ"ע ס"ק ח'.
5 בשו"ת (כלל קז סימן ו). וכן נפסק להלכה בשו"ע סימן י"ב

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

Oregon, USA

אורגון, ארה"ב
כסלו תשס"ז

בית כנסת, הגדרתו כבית כנסת של כפרים והשימוש בדמי מכירתו

שאלה

החלטנו למכור את בניין בית הכנסת הנוכחי, בגלל מיקומו הגרוע ואי האפשרות של בני הקהילה להגיע אליו ברגל בשבת. המכירה כבר נעשתה. עדיין לא קיבלנו את הכסף. האם כשנקבל את הכסף נוכל להשקיע אותו בבנק, ובבוא הזמן, כשנקנה את המקום החדש נשתמש בו? האם נהגנו כראוי כשמכרנו את בית הכנסת, המוגדר כבית כנסת של כפרים?

תשובה

- א. אכן, ניתן להקל ולהגדיר את בית הכנסת שלכם כ"בית כנסת של כפרים", שבו מועילה מכירה של ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר¹.
 - ב. כאשר בית הכנסת נמצא בתנאים לא טובים, ניתן למכרו על מנת לקנות בית כנסת חדש².
 - ג. ראוי שיהיה למתפללים מקום קבוע להתפלל בו גם לפני שיקנו בית כנסת חדש, ולא ייווצר מצב שישארו בלא מקום המסוגל להכיל את כולם³.
- יש מקום לשקול לעשות פדיון של מעות המכר על כסף אחר, שבו יקנו ספר תורה⁴.

¹ שו"ת "ציץ אליעזר" (יד סי' ח) הביא כמה סברות להקל ביחס להגדרת בית כנסת של כרכים:

א. דעת ה"משאת בנימין" (סי' לג) שבית כנסת של כרכים הוא דווקא במקום ששכיח שמצויים בו רבים ממקומות אחרים, כגון מקום שמתקבצים בו סוחרים או שיש בו חכם גדול שבאים רבים לשמעו. דבריו הובאו ב"מגן אברהם" (סי' קנג ס"ק יז), והסכימו עם פסק זה "ערוך השולחן", שו"ת "עין יצחק" (או"ח סי' ג אות ה) ופוסקים נוספים. כן נראה גם מדברי ה"משנה ברורה" (סי' קנג ס"ק כה).

ב. שו"ת "פני יהושע" (או"ח סי' ז) פוסק ש"כרכין" היא רק עיר "גדולה שבגדולות", שבאים אליה אנשים לירידים ולשווקים, באופן כזה שברוב הפעמים יש בבית הכנסת עשרה אנשים מחוץ לעיר. וכתב שם ה"פני יהושע" שלפי זה לא נמצא הרבה מקומות שבהם שייך דין בית כנסת של כרכים. לסברה זו הסכימו גם "תורת חיים" (או"ח סי' קנג ס"ק יג) ושו"ת "זית רענן" (ב או"ח סי' ב).

ג. שו"ת מהר"ח "אור זרוע" (סי' סה) כתב שאפילו קהילות שלנו חשובים ככפרים בימי התנאים והאמוראים, לפי שאנו מתי מעט, ויותר היו בישראל בכפר בימיהם מעתה בקהילה גדולה. דבריו הובאו בשו"ת "בית יצחק" (יו"ד ב, קוני"א סי' א) ובשו"ת מהר"ש אנגיל (ד סי' צט), כצירוף לסברות שהובאו לעיל. ושו"ת "משנה הלכות" (ד סי' כג) כתב שאין לסמוך על דברי ה"אור זרוע" הני"ל לקהילות הגדולות שבימינו.

אם כן, הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים, ו"מידי ספיקא לא נפקא", וכן פסק בשו"ת "יביע אומר" (ז או"ח סי' כד). אבל שו"ת "ציץ אליעזר" (שם) בשם שו"ת המהר"י בי רב פסק שבכל ספק בעניין קדושת בית כנסת יש להקל, משום שקדושתו היא מדרבנן, וקיימא לן שספק דרבנן לקולא.

אם סומכים על היתר זה, ומגדירים את בית הכנסת כ"בית כנסת של כפרים", יש כמובן לוודא שהמכירה נעשתה על-ידי ז' טובי העיר (הגבאים ופרנסי הקהילה) ובמעמד אנשי העיר (היינו פרסום לכל מתפללי בית הכנסת), ואז המעות יצאו לחולין.

² ה"משנה ברורה" (שם ס"ק יא) כתב בשם ה"פרי מגדים", שכאשר נמצא בבית כנסת "תיוהא" (דבר רעוע), או שהיה קטן מהכיל, מותר לדעת כולם למכרו לכתחילה כדי לקנות בדמיו בית כנסת אחר. יש מקום בהחלט שגם המצב שבו המיקום של בית הכנסת הוא בעייתי יוגדר כ"תיוהא", כגון בנדון דידן, שבו ההגעה לבית הכנסת ברגל היא קשה מאוד, וייתכן שיש גם חשש לחילול שבת שייווצר כתוצאה מכך. לכן מותר למוכרו גם לכתחילה לשם קניית בית כנסת במקום טוב יותר. כן כתבנו בשו"ת "במראה הבזק" (ב תשובה יח הערה 10, עיי"ש).

מלבד זאת, כתב ה"משנה ברורה" (שם ס"ק מא) בשם האחרונים, שבמקום שבנו בית כנסת טוב יותר מותר לסתור את בית הכנסת הישן, משום שלכולם נוח בזה, ולכן גם בבית כנסת של כרכים תותר המכירה, מפני שאף אם לכולם יש זכות בבית הכנסת – מכל מקום המכירה היא זכות עבורם, "וזכין לאדם שלא בפניו". וראה גם ב"משנה ברורה" (שם ס"ק קנב ס"ק ז). וכן כתבו האחרונים ביחס למכירת בית כנסת, עיינו בשו"ת "ציץ אליעזר" (שם) שהביא מתשובות "דברי חיים" (ב או"ח סי' טו) ובשו"ת "שבט הלוי" (א או"ח סי' כח).

³ ביחס לאיסור להרוס או למכור בית כנסת עד שנבנה בית כנסת אחר – הט"ז וה"מגן אברהם" (או"ח סי' קנב) נחלקו אם יש להתיר להרוס בית כנסת כאשר יש מקום קבוע להתפלל, כל זמן שלא נבנה בית כנסת חדש. להלכה פסק ה"ביאור הלכה" להקל כדעת הט"ז, בתנאי שיש מקום להכיל את כל המתפללים. וגם כשאין מקום גדול מספיק, ניתן לסמוך על דברי ה"כתב סופר" (או"ח סי' יז) להקל במקום שבו שוכרים מבנה מיוחד לצורך זה. עיין בשו"ת "במראה הבזק" (ו תשובה יט).
ברם, אם נגדיר את המצב של מיקום בית הכנסת כ"תיוהא", וכפי שנוזכר לעיל, אזי תהיה מכירתו מותרת אפילו כשאין מקום חלופי. (עיין בשו"ת "במראה הבזק" שם, הערה 8). כמובן, ההכרעה בשאלה זו דורשת, מלבד שיקול דעת הלכתי, גם את הכרת המציאות, ולא באנו אלא להעלות סברה להקל.

⁴ בשו"ת מהרש"ם (א סי' י) כתב שראוי לפדות בית כנסת של כרכים. גם בתשובת ה"חתם סופר" (או"ח סי' לח) נראה שיועיל פדיון, ובכסף הפדיון תחול קדושת בית כנסת, ויקנו בו דבר שקדושתו מעולה יותר, כגון ספר תורה. לפי זה, יש מקום גם כאן לפדות את מעות המכר. הדרך הטובה ביותר היא למצוא מי שרוצה לקנות ספר תורה, ובכסף המיועד לקנייה יפדו את מעות המכר, ועל-ידי כך יצאו מעות המכר לחולין.

ויש לדון בעניין, שהרי מעות המכר אינן בעין אלא הופקדו בבנק, והשאלה המתעוררת היא אם ניתן לפדות את המעות כעת. מהגמרא (בבא קמא סח ע"ב) עולה שאי אפשר לחלל מעשר שני ונטע רבעי כאשר אינם ברשותו. (עיין גם בתוספות שם ד"ה הוא). ממקורות אחרים עולה שאדם יכול לחלל מעשר שני אף שאינו שלו כלל, עיין במשנה (מעשר שני פ"ד מ"ג). על שאלה זו עמדו האחרונים, עיין ב"עונג יו"ט" (סי' צג), "מקדש דוד" (זרעים סי' נח אות ו), חידושי הגר"ש שקופ (בבא קמא סי' לד) וכן בחידושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם (זכיה פרק ד הל' ו).

אך יש לציין שיייתכן שדיון זה נוגע רק לחילול מעשר שני ונטע רבעי, שבהם יש זכות אכילה לבעלים, לכן ייתכן שגם החילול תלוי בבעלות, אבל פדיון הקדש אפשרי גם על דברים שאינם שלו ואינם ברשותו. ראה על כך בספר "שערי יושר" (שערי ה פרק יג, לאור דברי תוספות הנ"ל). וכיוון שאפשרות זו של פדיון בנדון דידן אינה אלא לרווחא דמילתא, לא נכנסנו לכל פרטי העניין.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

